

Begijnhof jako nizozemský fenomén: bekyně a beghardi

LEOŠ ZICH

Nejprve se pokusím nějak vymezit, co se pod pojmem bekyně vůbec rozumí, poté zmíním některé teorie o původu jejich jména, dále řeknu něco o vzniku tohoto hnutí, způsobu života bekyní a jejich obydlích – beginážích. Následně stručně uvedu některá důležitější data z historie bekyní a zmíním „bekyňskou“ literaturu – jednak dobová díla o bekyních, jednak literární tvorbu samotných bekyní. V závěru referátu dojde před výčtem použité literatury i na ony beghardy.

Kdo byly bekyně

Šlo o laické duchovní hnutí zbožných žen ve městech, panen a vdov, jež chtěly vést apoštolský život, avšak bez vykonaných formálních slibů a mimo řehole, někde mezi řeholním a světským životem („*vita media*“). František Palacký je ve zkratce označil za „*pietisty svého věku*“.

Původ slova bekyně

Původ jejich pojmenování, které se poprvé v pramenech objevuje na zač. 13. stol., je nejistý, existuje mnoho více nebo méně pravděpodobných výkladů, z nichž některé uvedu:

- ze jména kněze Lamberta le Bègue, který v roce 1180 v Lutychu založil ve farnosti sv. Kryštofa dům panen¹
- ze jména albigenských²
- podle hnědošedé barvy jejich oděvu *beige*³
- podle svaté Beggy – tak vykládaly samy bekyně své jméno v 17. stol.
- od slova *beggen*, tj. modlit se, žebrať
- z průpovídky *bi Gott*, tj. proboha
- ze starofrancouzského slovesa *béguer*, koktat, mumlat (modlitby)⁴.

¹ Tak např. Klement Borový v Ottově slovníku naučném nebo The Oxford Dictionary of the Middle Ages.

² Slovník Religion in Geschichte und Gegenwart.

³ Tamtéž.

⁴ To zmiňuje M. C. Putna v doslovu ke knize Zrcadlo prostých duší.

Vznik hnutí bekyní, způsob jejich života

Hnutí vzniká někdy okolo přelomu 12. a 13. století v oblasti dnešní Belgie a Nizozemska, přičemž kořeny má ještě starší. Vznik souvisí s duchovními proudy doby, zhruba ve stejné době vznikají i jiná více nebo méně ortodoxní hnutí laiků – valdenští, albigenští a mrskáči. Do stejné doby spadá i vznik žebravých řádů – františkánů a dominikánů.

Bekyně se tedy neobjevily nejprve na jednom místě, rovněž není možné mluvit o nějakém jejich zakladateli, existovala tehdy tendence k podobnému způsobu žití, touha žít apoštolský život v dobrovolné chudobě, čistotě, ovšem bez formálních slibů, a věnovat se kontemplaci, askezi, modlitbám, ale i charitativní činnosti venku, péči o nemocné, sbírání pohozených dětí nebo praní kostelních rouch. Uvádí se ovšem materialističtější (spolu)příčina vzniku hnutí: v důsledku křížových výprav byl ve společnosti přebytek žen.

Život bekyní

Rozlišují se bekyně žijící osamoceně („divoké“) a bekyně žijící společně („regulované“), z nichž déle přetrvaly jen ty posléze uvedené. Společně žijící bekyně žily buď po několika rozptýleny v jednotlivých domech ve městě (tak tomu bylo třeba ve středověké Praze), nebo, v Nizozemí, v tzv. *beginážích*⁵.

Begináž mohla být různě veliká, bývala obklopená zdí (někdy i s příkopem), v areálu býval kostel (nebo kaple), podobný kostelu mendikantů. Dále v ní byl větší dům, v němž žily novicky v jednotlivých celách, několik domků, ve kterých byla obydlí starších bekyní, často s vlastní zahrádkou a studnou. Zvláštní dům měla představená, nazývaná *magistra* či *martha*. Součástí begináže bývaly i hospodářské objekty, někdy i špitál. Jindy však sídlo bekyní vypadalo jako obvyklý konvent s klauzurou.

Některé dvory bekyní byly značně rozlehlé, tvořily jakési město ve městě. Příkladem může být dochovaný *Groot Begijnhof* v Lovani, který někteří z nás navštívili. Uvádí se, že v Kolíně nad Rýnem bylo v jednu dobu přes sto domů bekyní. V Praze existovalo podle Tomka třicet domů bekyní a beghardů, nejvíce z nich na Starém

⁵ Latinské označení pro dvůr bekyní bylo *curia beginarum* či *domus animarum*.

Měště⁶. V některých oblastech tvořily bekyně nemalou část obyvatelstva, ve Flandrech podle některých odhadů až tři procenta ženské populace.

Sociální složení jednotlivých begináží se lišilo, některé přijímaly jen ženy z vyšších vrstev, jiné jen z nižších, jiné bez ohledu na sociální původ. Do 14. stol. převládaly mezi bekyněmi hlavně ženy z řad patriciátu, šlechty a středních vrstev, v pozdější době pocházely bekyně spíše z vrstev nižších.

Z oblasti Nizozemí se bekyně postupně rozšířily do Porýní a severní Francie, později se vyskytovaly v celé oblasti od Francie na západě až po Livonsko na východě.

Oděv bekyní byl ve starších dobách také různý, nejčastěji šedý, od 17. stol. pak černý.

Zdroje obživy

Situace se lišila, begináž mohla být dostatečně zajištěna z nadání měšťanů a šlechticů rovnou při svém založení⁷. V každém případě byla cílem bekyní jejich hospodářská soběstačnost. Většinou se bekyně živily ruční prací, nejčastěji textilními řemesly, z čehož však vznikaly problémy s cechy. Řešení bylo různé, např. v Maastrichtu bylo společenství bekyní přijato do soukenického cechu, jinde musely bekyně přejít na jiný způsob obživy. V Rotterdamu se tak věnovaly pekařství, v Bredě a Leidenu zejména výuce čtení a psaní, v Amsterdamu péči o nemocné. Některé bekyně ovšem i žebrale.

Duchovně se o bekyně původně starali cisterciáci a premonstráti, později žebravé řády – dominikáni a františkáni.

Něco z historického vývoje

Od počátku byl postoj duchovenstva k bekyním dvojaký, podpora i podezírání z hereze⁸. Velký podporovatel bekyní, Jakub z Vitry, prohlásil, že bekyně (které znal) byly buď velmi svaté, nebo velké hříšnice. Kromě odporu cechů, o němž jsem se již zmínil, na ně vyvíjelo tlak farní duchovenstvo snahou o duchovní dohled nad nimi, což souvisí i se známým sporem mezi farním duchovenstvem a žebravými řády.

⁶ Většina z nich zanikla za husitských válek, zbylé byly převedeny ke špitálům.

⁷ To může být obsahem zakládací listiny či statut té které begináže.

⁸ Z hereze byly podezírány hlavně putující bekyně.

Roku 1215 byl na IV. lateránském koncilu vyhlášen zákaz vytváření nových forem řádů, což se týkalo i bekyní, nicméně už následujícího roku získal Jakub z Vitry ústní souhlas papeže Honorio III. s činností (usedlých) bekyní na území Lutyšské diecéze, Francie a Říše.

Podle Hadewijch z Antverp byla první bekyně upálena už v první pol. 13. století. Pokusem o institucionalizaci bekyní byla bula Řehoře IV. *Gloriam virginalem* z roku 1233. O necelých třicet let později jim Magdeburská synoda nařídila poslušnost farnímu duchovenstvu. Podle II. lyonského koncilu (1274) měly být bekyně rozpuštěny, přičemž jim bylo vytýkáno, že vykládají Písmo, navíc francouzsky, nosí roucha, ač nejsou v žádném řádu a páchají necudností. Roku 1287 např. omezil biskup v Lutychu jejich daňovou a celní svobodu.

Od počátku 14. století jsou bekyně spojovány s antinomistickou sektou svobodného ducha⁹. Toto spojování se vyskytuje například už v roce 1307 u Jindřicha z Virneburgu, který v Kolíně bojoval proti beghardům. V této době je velice obtížné odlišit bekyně od jiných sekt, popř. odlišit, které názory skutečně zastávaly a které jim byly jen podle šablony přičítány.

Výrazně proti bekyním (vedle templářů) byl zaměřen koncil ve Vienne (1311–1312), jenž odsoudil některé bludné články, spojované s bekyněmi a beghardy – bekyně jsou v této době pronásledovány. Bula *Ad nostrum* obsahuje osm bludných tezí sekty svobodného ducha. Některé z těchto tezí se skutečně objevují v díle Mechtildy z Magdeburku či Markéty Porete, upálené krátce před začátkem koncilu. Společenství bekyní měla být rozpuštěna, mnoho bekyní se v této době stalo členkami třetích řádů nebo přímo řádů žebravých.

Nicméně už bula *Ratio recta* z roku 1318 rozlišuje dobré a zlé bekyně. V této souvislosti jako ilustrace je zajímavá zpráva Petra Žitavského, který toto rozlišení činí rovněž¹⁰. Podle buly Jana XXII. z následujícího roku měly bekyně přijmout třetí řád sv. Františka, později tento papež povolil i bekyně neterciářky pod podmínkou, poddají-li se doзору a nebudou-li se věnovat teologii.

Během celého 14. století dochází na území Říše k mnoha zásahům proti bekyním ze strany biskupů i vrchností, takže vzniká málo nových založení, bekyně jsou více

⁹ Kteří měli hlásat, zjednodušeně řečeno, mj. tezi, že dokonalý, pokud jedná podle přirozenosti, nehřeší a konat ctností nepotřebuje.

¹⁰ Četba ze Zbraslavské kroniky, s. 442 ve vydání Novákova překladu z r. 1905.

regulované. Na konci století dochází k jejich styku s kontemplativním hnutím *devotio moderna*.

V pozdějších dobách zůstávají bekyně vlastně jen v Nizozemí, a to pod dohledem; v Holandsku begináže zanikly za reformace, ve Francii upadají od 15. století, zanikají za revoluce. V Belgii, kde vydržely bekyně nejdéle, jsou po Tridentuském koncilu sjednocena pravidla jejich života, jejich činnost se rozvíjí za protireformace. V 17. století bylo jen v Bruselu přibližně tisíc bekyní. Za francouzské revoluce je jim i zde zkonfiskován majetek. Ještě v roce 1939 bylo v Belgii patnáct begináží, z nichž největší byla begináž Mont St. Amare v Gentu, bekyně se tehdy živily výrobou krajek¹¹.

Dnes již žádné bekyně nejsou, a to ani v Belgii. Při přípravě tohoto referátu jsem narazil na zprávu, že poslední bekyně zemřela v loňském roce.

Literatura o bekyních, literatura bekyní

Dochovalo se několik životů jednotlivých bekyní, sepsaných duchovními zvnějšku, Jakub z Vitry např. popsal život Marie z Oignes, jiným autorem, píšícím o bekyních byl Tomáš z Cantimpré.

Velmi významná jsou díla, sepsaná samotnými bekyněmi. Jsou z prvních děl, sepsaných ženami, jež se zabývají teologií, navíc jsou většinou psána v národních jazycích. Hadewijch z Antverp psala nizozemsky, německy psala Mechtilda z Magdeburku, která však nakonec vstoupila do cisterciáckého řádu, v pikardštině psala Markéta Porete, která významně ovlivnila německou mystiku (Mistr Eckhart). Některá bekyňská díla vyšla i v českém překladu. *Tekoucí světlo božství* Mechtildy z Magdeburku vydal Josef Florian ve Staré Říši, v loňském roce vyšlo *Zrcadlo prostých duší* Markéty Porete v překladu Martina Žemly.

Beghardi

Beghardi, původně označovaní beguini, byli mužskou obdobou bekyní, vyskytující se od poloviny 13. stol. Nebyli nikdy tak hojní a významní jako bekyně, spíše byli potulní a netvořili ony begináže. Mnohem více byli obviňováni z hereze a ze spojení se sektou svobodného ducha.

¹¹ Několik domů bekyní zůstalo do zač. 20. stol. i v Německu.

Na rozdíl od bekyní pocházeli spíše z nižších vrstev společnosti, více se živili žebrotou než prací, někteří ale pracovali jako tkalci. Už výše byl zmíněn zásah Jindřicha z Virneburgu proti nim. Část beghardů byla tolerována, na území dnešní Belgie v 15. století mnoho z nich přijalo řeholi sv. Augustina nebo se z nich stali terciáři sv. Františka.

Použitá literatura

BERTHOLET, Alfred et al. *Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Zweite, völlig neubearbeitete Aufl. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1927-1932. 6 sv.

BUCHBERGER, Michael, ed. a KASPER, Walter, ed. *Lexikon für Theologie und Kirche*. 3., völlig neubearb. Aufl. Freiburg: Herder, 1993-2001. 11 sv. ISBN 3-451-22001-6.

DINZELBACHER, Peter, ed. *Sachwörterbuch der Mediävistik*. Stuttgart: Alfred Kröner, 1992. 941 s. Kröners Taschenausgabe; Band 477.

BJORK, Robert E., ed. *The Oxford dictionary of the Middle Ages*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2010. 4 sv. (xc, viii, 1847 s.). ISBN 978-0-19-866262-4.

BERTHOLET, Alfred et al. *Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Zweite, völlig neubearbeitete Aufl. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1927-1932. 6 sv.

JEEP, John M., ed. *Medieval Germany: an encyclopedia*. New York: Garland Publ., 2001. xxxvii, 928 s. ISBN 0-8240-7644-3.

FAHLBUSCH, Erwin, ed. *Evangelisches Kirchenlexikon: internationale theologische Enzyklopädie*. 3. Aufl., Neufassung. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1996-1997. 2 sv. ISBN 3-525-50141-2.

TUMPACH, Josef, ed. a PODLAHA, Antonín, ed. *Český slovník bohovědný*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1912-1932. 151 seš.

JINDŘICH Z BITTERFELDU a ČERNUŠKA, Pavel, ed. *Jindřich z Bitterfeldu - Eucharistické texty*. Brno: L. Marek, 2006. 266 s. Pontes pragenses; sv. 44. ISBN 80-86263-88-6.

WIELGUS, Stanisław, ed. *Encyklopedia katolicka*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1973- . sv. ISBN 83-86668-00-8.

KRÜGER, Kristina a TOMAN, Rolf, ed. *Řády a kláštery: 2000 let křesťanského umění a kultury*. V Praze: Slovart, 2008. 431 s. ISBN 978-80-7391-121-8.

PORETE, Marguerite. *Zrcadlo prostých duší*. Vyd. 1. [Praha]: Malvern, 2013. 335 s. ISBN 978-80-87580-67-7.